

Европейски съд по правата на човека

Винтерверп срещу Холандия
(Winterwerp v. The Netherlands)

Жалба № 6301/73, А.33

Решение от 24 октомври 1979 г.

(резюме)*

Чл. 5, т. 1, б. “е”: лишаване от свобода на душевноболно лице; **чл. 5, т. 4**: правото да се обжалва законността на задържането; **чл. 6, т. 1**: право на справедлив процес за определяне на граждански права и задължения

Значението на понятието “душевноболни лица” постоянно еволюира с напредъка на психиатрията, с развитието на все по-голяма гъвкавост в лечението, с промяната в отношението на обществото към душевните болести и специално с по-широкото разпространяване на едно по-голямо разбиране на проблемите на душевноболните пациенти.

“Законността” на задържането по смисъла на чл. 5, т. 1, б. “е” предполага съответствие както с вътрешния закон, така и целта на ограниченията, позволени от чл. 5, т. 1, б. “е”, по отношение както на постановяването, така и на изпълнението на мерките, свързани с лишаване от свобода. Що се отнася до съответствието с вътрешното право, терминът “законен” включва както процесуални, така и материалноправни норми.

Думите “в съответствие с процедури, предвидени от закона” по същество препращат към вътрешното право и изразяват необходимостта от спазване на съответната процедура по това право. Самото вътрешно право обаче трябва да бъде в съответствие с Конвенцията. Когато Конвенцията директно препраща към вътрешното право, неспазването му влече и нейното нарушаване, поради което Съдът може и трябва да упражни контрол в определени граници върху съблюдаването на това право.

Би било противно на предмета и целта на чл. 5 неговата т. 4 да се тълкува като изключваща лишаването от свобода поради душевна болест от съдебното преразглеждане за законност само поради това, че първоначалното решение е постановено от съд. Самата същност на този вид лишаване от свобода явно изисква да бъде предоставена възможност за преразглеждане на законността през разумни интервали от време.

Душевната болест може да направи легитимни някои ограничения на упражняването на “правото на съд”, но тя не може да наложи пълно отсъствие на такова право, така както е установено в чл. 6, т. 1.

Факти по делото

* Материалът е подготвен и предоставен от Фондация *Български адвокати за правата на човека*, като част от диск „Сборник материали по правата на човека”, издаден от НИП през 2007 г.

През 1968 г. жалбоподателят бил настанен в психиатрична болница по нареждане на местния кмет, по бърза процедура. Шест седмици по-късно, по молба на съпругата му, с решение на районния съд по местожителството му той бил настанен на принудително лечение в същата болница. По следваща молба на съпругата му и впоследствие по искане на прокурор и въз основа на медицинските заключения на лекуващия го лекар, решението било подновявано от окръжния съд всяка година. Жалбоподателят се оплаква от следваната в неговия случай процедура. По-специално той възразява, че никога не е бил изслушван от различните съдилища или уведомяван за решенията, че не е получил никаква правна помощ и че не му е била предоставена възможност да оспори лекарските заключения.

Холандският закон не дава определение за “душевноболни лица”, но урежда основанията за настаняване на такива лица в болница. От представените доказателства е видно, че според общата практика холандските съдилища ще разрешат задържането на “душевноболно лице”, само ако умственото му разстройство е от такъв вид и с такава тежест, че лицето представлява действителна опасност за себе си и за другите. В неотложни случаи кметът има право да нареди задължителното настаняване на “душевноболно лице” в психиатрична болница. До 1972 г. той бил длъжен да получи предварително лекарско мнение само ако обстоятелствата позволяват. Неговото решение било валидно за период от три седмици, който прокурорът можел да съкращава или удължава. Тази процедура е изменена чувствително със закон от 1970 г. Кметът вече е задължен предварително да поиска мнение от психиатър или, ако това не е възможно, от друг практикуващ лекар. Веднъж издал нареждане за задържане, той трябва незабавно да уведоми прокурора и да му изпрати лекарската декларация, обосновавала нареждането. Прокурорът, на свой ред, е длъжен да препрати тези декларации най-късно на следващия ден на председателя на окръжния съд заедно с молба за продължаване на задържането, ако счете това за уместно. Такова продължаване, ако бъде направено, важио за три седмици, но може да бъде подновено от председателя за втори период със същата продължителност.

Извън тези неотложни случаи, никой не може да бъде лишен от свобода на основание душевна болест или страдание, освен по силата на съдебно решение за временно лишаване от свобода.

Съдия от районния съд може да постанови решение за временно лишаване от свобода по молба на пълнолетен близък родственик по произход или по сватовство, на съпруг или на юридически представител на засегнатото лице в интерес на обществения ред или в негов личен интерес. Съдията може да постанови такова решение и по молба на пълнолетно лице, което счита, че собственото му състояние изисква съответно лечение. Освен това, решение за временно лишаване от свобода може да бъде постановено от председателя на окръжния съд по молба на прокурора.

По силата на Закона от 1970 г. медицинската декларация трябва да бъде направена от психиатър, който не е лекуващ лекар на лицето; доколкото е възможно, в нея трябва мотивирано да се посочва дали състоянието на пациента е такова, че би било безсмислено или медицински неепоръчително за лицето да бъде изслушано от съда. Психиатърът трябва, ако може, първо да се консултира с домашния лекар. Съдията изготвя решение за временно задържане, ако лекарската декларация, сама по себе си или заедно с фактите или материалите по случая,

установява, че лечение в психиатрична болница е необходимо или желателно. Решението за временно задържане не подлежи на обжалване и, нещо повече, не се съобщава на засегнатото лице; то важи за шест месеца. Решението, подобно на решенията за задържане, разрешава, но не налага задължително настаняване; може да се случи то да не бъде изпълнено. Ако лицето още не е хоспитализирано, приемането в психиатрична болница или друго специализирано заведение може да стане до 14 дни от постановяване на съдебното решение. Най-близките родственици по произход или по сватовство, съпругът или юридическият представител трябва да бъдат уведомени за настаняването на пациента от кмета, който се уведомява за това от съда или от прокурора. Лекарската декларация, на която съдът е основал решението си, трябва да бъде изпратена на лекаря, лекуващ пациента в заведението. До две седмици след приемането лекуващият лекар е длъжен да изпрати на районния прокурор на района, в който се намира психиатричната болница, мотивирана декларация за умственото състояние на пациента и за необходимостта или препоръчителността за продължаване на престоя му в психиатрична болница. Не е необходимо пациентът да бъде уведомяван за молбите или за свързаните с тях процедури. Окръжният съд се произнася по молбите с решение. Освен че е длъжен да изслуша прокурора, съдът не трябва да следва някакъв установен ред.

Резюме на решението на Европейския съд

Жалбоподателят поддържа, на първо място, че лишаването му от свобода не е съобразено с изискванията, които се имат предвид от изреча “законно лишаване от свобода на душевноболни лица”.

“Конвенцията не казва какво трябва да се разбира под думите “душевноболни лица”. Това понятие не е от тези, на които може да се направи окончателно тълкуване: ... това е понятие, чието значение постоянно еволюира с напредъка на психиатрията, с развитието на все по-голяма гъвкавост в лечението, с промяната в отношението на обществото към душевните болести и специално с по-широкото разпространяване на едно по-голямо разбиране на проблемите на душевноболните пациенти. Във всеки случай, буква “е” на чл. 5, т. 1 очевидно не може да бъде възприета като позволяваща задържането на лице само защото неговите възгледи или поведение се отклоняват от нормите, преобладаващи в дадено общество. Да се поддържа обратното не би било в съгласие с текста на чл. 5, т. 1, който излага изчерпателно изброяване на изключенията, изискващо ограничително тълкуване. Не би било в съответствие и с предмета и целта на чл. 5, т. 1, а именно да се гарантира никой да не бъде лишен от свободата си по произволен начин. Нещо повече, това би пренебрегнало значението на правото на свобода в едно демократично общество. Както Конвенцията не дава определение на “душевноболни лица”, така и холандското законодателство не дефинира понятието “душевноболни лица”. Това, което законодателството прави, е да уреди основанията за настаняване на такива лица в психиатрични болници.” Съдът приема, че “действащото право не изглежда да е по някакъв начин несъвместимо със значението, което трябва да се дава на изреча “душевноболни лица” в контекста на Конвенцията. Затова Съдът счита, че лице, което е задържано по холандския Закон за душевноболни лица по принцип попада в приложното поле на чл. 5, т. 1, б. “е”.

Следващият въпрос, който трябва да бъде разгледан, е “законността” на

задържането с оглед на целите на чл. 5, т. 1, б. “е”. Такава “законност предполага на първо място съответствие с вътрешния закон и освен това, както се потвърждава от чл. 18 – съответствие с целта на ограниченията, позволени от чл. 5, 1, б. “е”; това се изисква по отношение както на постановяването, така и на изпълнението на мерките, свързани с лишаване от свобода. Що се отнася до съответствието с вътрешното право, Съдът посочва, че терминът “законен” включва както процесуални, така и материалноправни норми. Затова съществува известно припокриване между този термин и общото изискване, формулирано в началото на чл. 5, т. 1, а именно спазването на “процедури, предвидени от закона”. Наистина, тези два израза отразяват значението на целта, залегнала в основата на чл. 5, т. 1: в едно демократично общество, възприело върховенството на закона, нито едно произволно задържане не може да бъде смятано за “законно”. По мнението на Съда, освен в извънредни случаи, засегнатото лице не трябва да бъде лишавано от свободата си, освен ако не е убедително показано, че е “душевноболно”. Самото естество на това, което трябва да се установи пред компетентния национален орган – действително умствено разстройство – изисква обективна медицинска експертиза. По-нататък, умственото разстройство трябва да бъде от вид или степен, налагащи принудително ограничаване. Нещо повече, валидността на продължаващото ограничаване зависи от постоянството на едно такова разстройство. Съдът без съмнение е компетентен да провери “законността” на задържането.”

Съдът отбелязва, че “при решаването на въпроса дали едно лице следва да бъде задържано като “душевноболно”, на националните органи трябва да бъде призната определена свобода на преценка, защото на първо място на тях се пада да преценяват представените им в даден случай доказателства; задачата на Съда е да разгледа решенията на тези органи от гледна точка на Конвенцията. Що се отнася до фактите в настоящия случай, медицинските доказателства, представени пред съдилищата по същество са установили, че жалбоподателят е показвал шизофренни и параноидни реакции, че не е съзнавал патологичното си състояние и че на няколко пъти е извършил доста сериозни действия, без да осъзнава техните последици. Освен това, различните опити за постепенното му вграждане в обществото били неуспешни.” Като взема предвид и наложителността на спешните мерки, тяхната продължителност и надеждността на медицинските данни, Съдът “заключаваша, че задържането на г-н Винтерверп във всички разгледани периоди е съставлявало “законно задържане на душевноболно лице”, по смисъла на буква “е” на чл. 5, т. 1”.

“Жалбоподателят поддържа, че лишаването му от свобода не е било осъществено “в съответствие с процедури, предвидени от закона”. Съдът от своя страна счита, че думите “в съответствие с процедури, предвидени от закона” по същество превръщат към вътрешното право; те изразяват необходимостта от спазване на съответната процедура по това право. Самото вътрешно право обаче трябва да бъде в съответствие с Конвенцията, включително и с общите принципи, изрично изразени или имплицитно съдържащи се в нея. Идеята, залегнала в основата на въпросното понятие, е идея за справедлива и подходяща процедура, а именно, че всеки акт, лишаваш едно лице от свободата му, трябва да бъде издаден и изпълнен от съответен орган и не трябва да бъде произволен. Холандският Закон за душевноболни лица задоволява това изискване. Дали процедурата, предвидена в този закон, е била действително спазена в случая на жалбоподателя,

е въпрос, който Съдът е компетентен да разгледа. Докато обикновено не е задача на Съда да разглежда спазването на вътрешното право от националните органи, положението е различно когато, както тук, Конвенцията директно препраща към това право; тъй като в такива случаи неспазването на вътрешното право влече нарушаване на Конвенцията, следва, че Съдът може и трябва да упражни определено правомощие за контрол. Все пак, логиката на системата за защита, установена от Конвенцията, поставя граници на обсега на този контрол. На първо място на националните органи, особено на съдилищата, се пада задачата да тълкуват и прилагат вътрешното право, дори в области, в които Конвенцията “инкорпорира” нормите на това право: националните органи са, по самото естество на нещата, особено компетентни да решават въпросите, възникващи в тази връзка.”

Съдът разглежда конкретните оплаквания на жалбоподателя за нарушения на предвидената от вътрешния закон процедура. Съдебните решения за задържането са били издадени от едноличен съдия, а не от състав, по силата на приложими нормативни актове, чието твърдяно несъответствие с Гражданскопроцесуалния кодекс поставя проблем по спазването на холандското право, но не дава достатъчно основание да се приеме, че съдът не е действал “в съответствие с процедури, предвидени от закона”. По отношение на интервала от две седмици между изтичането на срока на предишно решение и постановяването на ново решение Съдът приема, че той в никакъв случай не означава произволно лишаване от свобода и не може да бъде счетен за неразумен или прекалено дълъг. “В обобщение, жалбоподателят е бил задържан “в съответствие с процедури, предвидени от закона”.

Жалбоподателят твърди също, че е нарушено правото му на подходящо лечение, което би осигурило да не бъде задържан повече от абсолютно необходимото. “Съдът счита, че правото на душевноболен пациент на лечение, подходящо за състоянието му, не може като такова да бъде изведено от чл. 5, т. 1, б. “е”. Съдът съответно заключава, че чл. 5, т. 1 не е бил нарушен.”

По оплакванията, основани на чл. 5, т. 4, Съдът припомня решението от 18 юни 1971 г. по делото [*Де Вилд, Оумс и Версайп срещу Белгия*](#)¹ (А.12, стр. 40, § 76), в което е приел, че когато едно лице е лишено от свобода по решение на административен орган, текстът задължава държавите да му осигурят правото на обжалване пред съд, но когато решението е постановено от съд в резултат на съдебно производство, изискваният контрол се инкорпорира в решението. Съдът отбелязва, че “причините, първоначално налагащи този вид ограничаване, могат да престанат да съществуват. Следователно, би било противно на предмета и целта на чл. 5 неговата т. 4 да се тълкува, като изключваща тази категория лишаване от свобода от съдебното преразглеждане за законност само поради това, че първоначалното решение е постановено от съд. Самата същност на този вид лишаване от свобода явно изисква да бъде предоставена възможност за преразглеждане на законността през разумни интервали от време.”

Съдът отбелязва, че по-нататъшно разглеждане на този въпрос е безполезно, без преди това да се установи дали съответните решения, засягащи г-н Винтерверп, са били взети след съдебни процедури по смисъла на чл. 5, т. 4.

¹ De Wilde, Ooms and Versyp v. Belgium

Нито кметът, който е издал първоначалното нареждане за задържане, нито прокурорът, който е продължил действието му, могат да бъдат сметени за притежаващи характеристиките на “съд”. За разлика от това, няма съмнение, че районният и окръжният съд, издавали решенията за задържане, са “съдилища” от организационна гледна точка: те са “независими както от изпълнителната власт, така и от страните по делото”. Независимо от това, намесата на такъв орган би удовлетворила изискванията на чл. 5, т. 4 само ако “следваните процедури имат съдебен характер и дават на засегнатото лице гаранции, съответни на този вид лишаване от свобода”; “за да се определи дали едно производство осигурява съответни гаранции, трябва да се вземе предвид конкретният характер на обстоятелствата, при които се осъществява това производство”. Действително, не е необходимо съдебното производство, което чл. 5, т. 4 има предвид, да е винаги съпроводено с гаранции като тези по чл. 6, т. 1 за гражданското и наказателното съдопроизводство. Независимо от това, съществено е, че засегнатото лице трябва да има достъп до съд и възможност да бъде изслушано или лично, или ако е необходимо чрез някаква форма на представителство, без което няма да са му предоставени “основните процесуални гаранции, приложими в случаи на лишаване от свобода”. Душевната болест може да има за последица ограничаването или промяната на начина на упражняване на такова едно право, но не може да оправдае накърняването на самата му същност. Наистина, може да се налагат особени процесуални гаранции, за да се защитят интересите на лица, които с оглед умствените им увреждания не са напълно способни да действат в свой интерес. Що се отнася до конкретните факти, жалбоподателят никога не е участвал, лично или чрез представител, в производствата, довели до решенията за задържане, взети срещу него: той никога не е бил уведомяван за производствата или за техния изход, нито е бил изслушван от съдилищата или му е била предоставяна възможност да се защитава. В тази основна посока гаранциите, изисквани от чл. 5, т. 4, са отсъствали както в законодателството, така и в практиката. Без да подценява значението на множеството гаранции, осигурени от Закона за душевноболните лица, Съдът намира, че посочената процедура не отговаря на изискванията на чл. 5, т. 4.”

За това остава да се определи дали гореспоменатият пропуск е бил поправян в процедурата по молбите за освобождаване. Законът позволява засегнатото лице да иска преразглеждане на задържането си, но молбата му за освобождаване не се решава задължително от съд. Молбата трябва да бъде отправена до болничните власти, които – ако мнението на лекаря е неблагоприятно – я изпращат на прокурора. Прокурорът тогава по принцип я изпраща на окръжния съд, но в определени случаи не е длъжен да постъпи така, по-специално когато е явно невъзможно тя да бъде уважена. Решението на прокурора по никакъв начин не може да бъде разглеждано като акт на съд по смисъла на чл. 5, т. 4. “Разбира се, ограничения в интервалите между молбите за освобождаване могат в зависимост от обстоятелствата да представляват законни ограничения в достъпа на душевноболни лица до съда. Но всеки път когато прокурорът откаже да изпрати молбата на окръжния съд, защото тя изглежда явно неоснователна, той не просто ограничава, а в действителност отрича правото на съдебна процедура, така както е уредено в чл. 5, т. 4. Окръжният съд, в случаите когато молбата стигне до него за разглеждане, е напълно свободен в преценката си за това дали е желателно задържаното лице да бъде изслушано. Правомощие от такъв вид не осигурява прилагането на основните процесуални гаранции в случаи

на лишаване от свобода.” Жалбоподателят е бил изслушан от съда по първата си молба за освобождаване, а следващите не са му били препратени от прокурора. “Прокурорът всеки път е изслушвал г-н Винтерверп и решенията му може да са били напълно оправдани с оглед предоставената му информация, но те не могат да бъдат определени като решения, взети от “съд” по смисъла на чл. 5, т. 4.”

Правителството твърди, че ако е имал сериозни основания, жалбоподателят е могъл да ангажира адвокат при някоя от отпуските си от болницата, който да ги предяви от негово име. Съдът не приема този аргумент: “Наличието на съществени и основателни причини за оспорване законността на задържането” не може да бъде предварително условие за достъп до процедурите, които има предвид чл. 5, т. 4, тъй като тъкмо това е въпросът, който трябва да бъде решен от националния съд.” Чл. 5, т. 4 не изисква, освен това, душевноболните лица сами да вземат инициативата да си осигурят представителство, преди да имат достъп до съд. Затова не може да се счете, че жалбоподателят е пропуснал да се възползва от правото си по чл. 5, т. 4, само защото не е ангажирал адвокат.

“За да обобщим, различните решения, разпореждащи или позволяващи задържането на г-н Винтерверп, са били постановени от органи, които или не са притежавали характеристиките на “съд”, или не са осигурили гаранциите на съдебната процедура, изисквана от чл. 5, т. 4. Жалбоподателят не е имал достъп до “съд” или облагите на такива гаранции също и когато са били разглеждани молбите му за освобождаване, освен при първата му молба, оставена без уважение от окръжния съд през февруари 1969 г. Г-н Винтерверп е бил следователно жертва на нарушение на чл. 5, т. 4.”

Жалбоподателят твърди още, че тъй като задържането му автоматично го е лишило от възможността да управлява имуществото си, е налице “определяне на граждански права и задължения” без гаранциите на съдебната процедура, предвидени в чл. 6, т. 1. Съдът приема, че може да се произнесе по това оплакване, макар и жалбоподателят да не го е формулирал изрично в жалбата си до Комисията, тъй като то е в очевидна връзка с първоначалните му твърдения. “Новият въпрос относно чл. 6, повдигнат от [представителя на жалбоподателя] във фазата по същество пред Комисията, се отнася до правна последица, която произтича автоматично от факта на принудителното му настаняване в психиатрична клиника. Така той е тясно свързан с въпросите, които съставляват предмета на първоначалните оплаквания на г-н Винтерверп, обявени за допустими от Комисията.”

Съдът намира, че чл. 6, т. 1 е приложим – способността за лично управление на имуществото включва упражняването на частни права и следователно засяга “граждански права и задължения” по смисъла на тази разпоредба. Лишаването на г-н Винтерверп от тази способност съставлява “определяне” на такива права и задължения.

Съдът припомня констатациите си по чл. 5 относно недостатъчните гаранции, предоставени от следваната процедура, и по-специално факта, че г-н Винтерверп не е бил изслушан – лично или чрез представител. “Както бе посочено по-горе във връзка с чл. 5, т. 4, душевната болест може да направи легитимни някои ограничения на упражняването на “правото на съд”, но тя не може да наложи пълно отсъствие на такова право, така както е установено в чл. 6,

т. 1.” Следователно е извършено нарушение на тази разпоредба.²

² Решението е единодушно по всички поставени въпроси и текстове от Конвенцията.